

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора психологічних наук,
професора Л.М. Руденко на дисертаційне дослідження В.Є.
Мельниченко «Формування саморегуляції агресивної поведінки
підлітків з порушеннями розумового розвитку», поданої на здобуття
наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю
19.00.08 – спеціальна психологія.**

Національні стратегії розвитку української держави на етапі входження в європейський простір передбачають забезпечення рівних можливостей для здобуття освіти й подальшої активної участі в житті суспільства всіх без винятку громадян. Це обумовлює необхідність визначення шляхів соціальної інтеграції дитини з особливостями психофізичного розвитку на основі адекватної взаємодії з навколишнім світом. Цьому мають сприяти нові підходи до вивчення засобів стимулювання активності цих дітей, а також створення умов для забезпечення відповідності їхньої діяльності та поведінки потребам соціуму.

У світлі цих тенденцій актуальними є дослідження, що спрямовані на вивчення поведінки дітей з розумовою відсталістю, популяція яких в Україні, поміж дітей з особливими потребами інших нозологій, є достатньо чисельною. Підсилення факторів негативізму, відкритих і прихованих форм агресії, циркуляція негативних соціальних стереотипів не лише позначаються на їх психічному здоров'ї, але й підсилюють їх неспроможність здійснювати самостійні вибори й регулювати себе. Особливого значення ці фактори набувають у підлітковому віці. З огляду на це, нагальним і пріоритетним завданням сучасної спеціальної психології є формування особистості з порушеннями розумового розвитку здатної до повноцінного життя в соціумі та ефективної взаємодії з ним. Тому тема дисертаційного дослідження Мельниченко В.Є., що присвячена проблемі формування саморегуляції агресивної поведінки підлітків з порушеннями розумового розвитку, є актуальною як у соціальному, так і науково-практичному аспектах.

Опрацювання цієї проблеми пропонується шляхом цілеспрямованого впливу на особистість із використанням фахового психодіагностичного та психокорекційного інструментарію. Детальний аналіз дисертаційного дослідження дозволяє сформулювати наступні узагальнені висновки щодо актуальності, ступеня обґрунтованості основних наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності, наукової новизни, практичного значення, а також загальної оцінки роботи.

Осмислення автором проблеми дослідження знайшло змістовне відображення у чітко обґрунтованій актуальності проблеми, науково коректно сформульованій меті, яка корелює з темою, та конкретизується у завданнях, обґрунтовано об'єкт, предмет дослідження. Логічно окреслено систему використаних в дисертації дослідницьких методів. Зміст та етапи дисертаційної роботи представлені в чіткому, логічному плані її проведення, що відповідає меті та конкретизує окремі завдання дослідження.

Перший розділ «Теоретичний аналіз проблеми саморегуляції агресії та агресивної поведінки в психології» свідчить про наукову обізнаність та професійну компетентність дисертантки, яка здійснює ґрунтовний науковий пошук. У ході теоретичного дослідження здійснено системне вивчення агресивної поведінки в сучасній психологічній науці; описано специфіку розвитку підлітків із розумовою відсталістю та визначено особливості їх агресивної поведінки; визначено проблеми формування саморегуляції цієї поведінки при атиповому розвитку особистості в підлітковому віці.

Враховуючи особливості розвитку психічної діяльності при розумовій відсталості, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і чинників, що впливають на формування стійких і виражених порушень поведінки у підлітків із порушеннями розумового розвитку, поглиблення їх соціальної дезадаптації – є важливим фактором формування їхньої агресивної поведінки та використанні її як оптимальної форми поведінки для досягнення мети, задоволення потреб. У свою чергу, визначено що, здебільшого, в оцінках цієї поведінки використовується помилковий або недостатній аналіз чинників та

особливостей її формування в підлітків із порушеннями розумового розвитку, що призводить до того, що в більшості випадків допомога зводиться до медикаментозної терапії. Поряд із цим, виявлено: при встановленні причиново-наслідкових зв'язків у кожному індивідуальному випадку агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку, як правило, в практиці надання їм психологічної допомоги не враховується, що чинники впливу агресії на їх поведінку практично не зустрічаються в «чистому вигляді». Відзначається поєднання декількох чинників, які утворюють складну структуру порушення поведінки і носять характер непрямої та динамічної дії, що дає підстави для розгляду психологічної діагностики та психологічного супроводу як поліфункціональної системи впливу на формування саморегуляції цієї поведінки в особистості з порушеннями розумового розвитку в підлітковому віці.

Результатом наукового пошуку здобувача є визначення теоретичної моделі вивчення агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку, на основі якої розроблено експериментальну модель діагностики, що включає в себе два основні блоки: соціально-регулятивний і психологічний.

В другому розділі дослідження дисертанткою представлено поліфункціональну систему діагностики поведінкового, мотиваційного та емоційно-вольового компонентів саморегуляції агресивної поведінки; визначено особливості та чинники її формування в підлітків із порушеннями розумового розвитку, досліджено агресивну поведінку в контексті ефективності її саморегуляції в підлітків із порушеннями розумового розвитку; представлено результати порівняльного аналізу стану сформованості саморегуляції агресивної поведінки підлітків із легкою та помірною розумовою відсталістю.

Із урахуванням особливостей агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку та труднощів її психологічної

діагностики було диференційовано діагностику на два блоки: соціально-регулятивний і психологічний, оскільки необхідно було експериментальним шляхом виявити рівноцінну значимість цих двох факторів у детермінації агресивної поведінки при стійкому порушенні розвитку – розумовій відсталості. В свою чергу соціально-регулятивний блок, що включає в себе визначення соціальних аспектів функціонування агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку, забезпечувався використанням методів психодіагностики та диференціацією систем («підліток–підліток», «сім'я–підліток», «педагог–підліток»).

Цінним здобутком дисертантки є розроблені авторські технології психодіагностики (протокол спостереження мотиву прояву агресії та об'єкта агресії; авторська анкета дослідження системи «сім'я – підліток»; авторська інтерпретація критеріїв М. Алворда (відповідно до специфіки розвитку при розумовій відсталості), що дають підстави до більш точного опису індивідуальних відмінностей агресивної поведінки цих підлітків.

За результатами констатувального дослідження розроблено модель формування саморегуляції агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку, до якої увійшли поведінковий, мотиваційний та емоційно-вольовий компоненти. Також встановлено, що саморегуляція агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку – це процес регуляції підлітком власних емоцій, почуттів, дій, вчинків і поведінки, які є адекватними стимулам об'єктивної дійсності та характеру ситуації, на які спрямовано поведінку.

Отримані емпіричні результати сформованості саморегуляції агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку в різних системах соціальної та родинної взаємодії та на підставі аналізу особливостей усвідомлення й здатностей до самоконтролю прояву агресивної поведінки підлітків усіх експериментальних груп дають підстави довести, що агресивна поведінка цих підлітків є наслідком несформованості її саморегуляції.

У *третьому розділі* дисертації «Поліфункціональний супровід формування саморегуляції агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку» представлено результати формувальної частини дослідження; теоретичне та методичне обґрунтування поліфункціонального супроводу формування саморегуляції агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку; розроблено рекомендації для батьків та рекомендації щодо організації системи роботи профільних фахівців освітньої установи з формування саморегуляції агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку.

Дисертанткою запропонований поліфункціональний супровід як системну психологічну роботу, що ґрунтується на реалізації групової психокорекційної програми «Психокорекційні технології формування саморегуляції агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку»; індивідуальних психотерапевтичних консультаціях із підлітками; груповому тренінгу із батьками «Батьківська група» та індивідуальних психотерапевтичних консультаціях за запитом; груповій роботі з педагогами та індивідуальних терапевтичних консультаціях за запитом.

Методологічним підґрунтям розробки та впровадження програми психологічного корекційного впливу на формування саморегуляції агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку стала інтеграція психоаналітичних, когнітивних і сучасних інноваційних арт-терапевтичних методик (музична терапія, ігрова терапія, мульттерапія тощо). Ефективність супроводу забезпечувалася комплексним характером спільної діяльності фахівців, сім'ї, врахуванням вікових показників та особливостей особистості підлітка, характером порушень психічного розвитку. Комплекс заходів спрямовано на стабілізацію психічного здоров'я підлітків, стосунків у сім'ї та колективі.

На підставі проведених досліджень розроблено алгоритм формування саморегуляції агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку.

Доведено, що підлітки з легкою розумовою відсталістю мають підстави для усвідомлення власної агресивної поведінки, мотиву агресії та об'єкта агресії. Власні агресивні дії вони здатні трансформувати в прийнятні форми агресії засобами контролю та саморегуляції. Підлітки з помірною розумовою відсталістю мають низькі тенденції до усвідомлення проявів власної агресивної поведінки, мотиву агресії та об'єкта агресії. Вони можуть трансформувати частково свої агресивні прояви в прийнятні форми агресії, але тільки методом постійного навчання та при застосуванні зовнішнього контролю з боку батьків або педагогів.

Поряд з цим, реалізація міждисциплінарного підходу до вивчення досліджуваної проблеми, використання валідного та надійного діагностичного інструментарію, дотримання вимог репрезентативності формування експериментальних та контрольних груп обстежуваних, коректна кількісна обробка дозволили Мельниченко В.Є. здійснити кваліфікований аналіз отриманих емпіричних даних і сформулювати обґрунтовані висновки які свідчать про те, що усі поставлені у роботі завдання є вирішеними.

Як наслідок, виявлені положення щодо саморегуляції агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку можуть бути використаними при розробленні навчально-методичних, методичних посібників на допомогу батькам, педагогам та психологам які працюють із дітьми та підлітками з порушеннями розумового розвитку, при розробленні програмного і методичного забезпечення підготовки фахівців зі спеціальності «Психологія».

Дисертаційна робота Мельниченко В.Є. чітко структурована, для презентації кількісних експериментальних даних використано таблиці, діаграми, рисунки. Кожний розділ дисертаційного дослідження має виважені, відповідні до змістовної сторони тексту висновки, доведені внаслідок використання прийомів статистичної оцінки емпіричних даних та належної якісної інтерпретації.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у авторських публікаціях та авторефераті дисертації. Результати дослідження отримали належну апробацію та впроваджені у практику роботи спеціальних освітніх навчальних закладів.

Враховуючи позитивний потенціал дисертаційної роботи Мельниченко В.Є. і розуміючи, що в її контексті не можливо розглянути цілий ряд інших, тісно пов'язаних з даною проблематикою положень, хотілося б висунути дисертантці ряд зауважень і побажань:

1. Дисертант ставить завдання в дослідженні запропонувати рекомендації щодо організації системи роботи профільних фахівців спеціальної освітньої установи та батьків із метою формування саморегуляції агресивної поведінки в підлітків із порушеннями розумового розвитку. В самій дисертації (стор.157) вказані рекомендації щодо реорганізації системи роботи профільних фахівців спеціальної освітньої установи.

2. У дисертаційній роботі, а саме у третьому розділі (стор. 139) має місце підрозділ, щодо організації індивідуальної роботи з формування саморегуляції агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку. На нашу думку він є цікавим та було б доречно висвітлити його у авторефераті.

3. В роботі знаходимо стилістичні, граматичні та лексичні огріхи, що досить часто викривляють зміст отриманих результатів та узагальнень.

Разом з тим, пред'явлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження і не знижують наукової та практичної цінності представленої до захисту дисертаційної роботи Мельниченко Валерії Євгеніївни, оскільки її результати доповнюють окремі розділи не лише спеціальної психології, а також збагачують практичний досвід психокорекції, психологічного консультування та психотерапії.

Робота має самостійний та завершений характер, відзначається науковою новизною і забезпечує можливість практичного вирішення

формування саморегуляції агресивної поведінки підлітків із порушеннями розумового розвитку.

За змістом дисертаційного дослідження його автором надрукована дисертація та 9 наукових праць. Увесь зміст дисертаційної роботи відображений у змісті автореферату Мельниченко Валерії Євгеніївни.

У цілому оформлення та змістовний контекст дисертаційної роботи та автореферату відповідає основним вимогам департаменту з атестації кадрів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України до такого типу наукових праць.

Автор дисертаційного дослідження «Формування саморегуляції агресивної поведінки підлітків з порушеннями розумового розвитку» Мельниченко Валерія Євгеніївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія.

Офіційний опонент –

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри спеціальної психології та медицини
факультету корекційної педагогіки та психології

Національного педагогічного

університету імені М.П. Драгоманова

